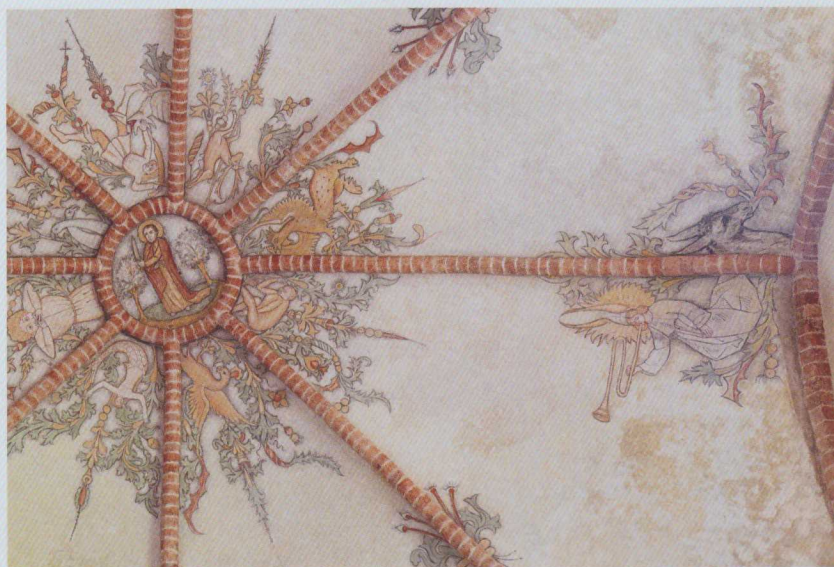

TE MOOI OM WAAR TE ZIJN

HEMELSE MUZIEK IN STEDUM

TEKST /
Johan Oosterman

BEELD /
Alfred Oosterman, Peize

Gewelfschildering met in het midden Sint Bartholomeus

Wie in de Bartholomeuskerk te Stedum omhoogkijkt, ziet gewelfschilderingen die te mooi zijn om waar te zijn. De romano-gotische kerk op het Groningse Hogeland heeft een rijkversierd interieur. Naast het grafmonument van diplomaat Adriaan Clant, in 1672 vervaardigd door Rombout Verhulst, springen de beschilderde gewelven uit ca. 1480 het meest in het oog: Bijbelse scènes, heiligen, fabelfiguren, bloemen en bladmotieven, voor het merendeel in sprekende kleuren en ogenschijnlijk niet aangetaast door de tand des tijds.

Dat geldt ook voor de muzikanten die op verschillende soorten trompetten blazen, vier musicerende engelen en een nar met doedelzak.

Een van de gewelven, meteen bij het orgel, toont trompetspelende mannen. Door de attributen die ze dragen – een vaandel aan de trompet, een verkeerd vastgehouden mes – representeren ze lichtzinnigheid en onbetrouwbaarheid. Zo vormen ze een soort tegenstem voor het orgel, dat vanzelfsprekend de lof van God verklankt. Op een ander gewelf zien we Samson vechtend met de leeuw,

Joris en de draak, maar ook een man die een wild zwijn te lijf gaat met een speer, een eenhoorn, en een man met zotskap die de doedelzak bespeelt. Ook hier heeft muziek een negatieve lading: de zot speelt op een bij uitstek boers instrument dwaze muziek die tot lichtzinnigheid aanzet.

Sint Bartholomeus

Het tweede gewelf vanaf het orgel gerekend is rijk gedecoreerd. In het midden, in de sluitsteen die het gewelf bekroont, zien we Sint Bartholomeus, een van de twaalf apostelen en de patroonheilige van deze kerk. In zijn linkerhand houdt hij zijn bekendste attribuut vast, een mes – deze heilige werd gevild en

Een nar bespeelt een doedelzak

V.L.N.R:

Een trompetspelende man

Aartsengelen met lier, trompet
en schalmei

onthoofd. Hij is afgebeeld tussen twee bomen, een verbeelding van de wildernis waar hij een groot deel van zijn leven doorbracht. Bartholomeus, zo verhaalt zijn legende, leefde als pelgrim in Indië en kreeg er te maken met demonen die de mensen belaagden. Hij wist ze te bedwingen, tot ergernis van de tempelpriesters. De marteldood was zijn lot. Op de gewelfvlakken rond Bartholomeus staan fabelwezens en een menselijke figuur die de apostel bespot. Hij is omringd door demonen en door dieren die de strijd tegen het kwaad verbeelden (grifioen, hert en pelikaan). Aan de onderzijde van het gewelf zijn de aartsengelen Michael, Raphaël, Gabriël en Uriël afgebeeld, elk met een eigen instrument. Schalmei, lier en luit vormen de hemelse tegenstem die de kwade krachten van de demonen onschadelijk maakt. De trompet kondigt het Laatste Oordeel aan. Op dit gewelf verbeelden Bartholomeus en die vier engelen het hemelse heil. De kwade krachten zijn door hen ingekapseld en daarmee onschadelijk gemaakt.

Ideaalbeeld

De gewelfschilderingen in Stedum behoren tot de meest gave decoraties uit de late middeleeuwen die op het Groningse Hogeland te zien zijn. Maar schijn bedriegt: de huidige staat is de uitkomst van ingrijpende restauraties. In de jaren 1870 vond de eerste grote restauratie plaats, waarbij architect Pierre Cuypers betrokken was. Het was ook toen al een omstreken, maar ook baanbrekende ingreep in de verwaarloosde en deels vervallen kerk. De kerk werd gevormd naar een ideaalbeeld van de middeleeuwen (al waren de ingrepen minder drastisch dan elders in het land wel gebeurde). Ook de schilderingen, voordien verborgen onder een pleisterlaag, werden onder handen genomen. Zo'n zestig jaar later, tussen 1937 en 1939, was er opnieuw herstel nodig. Ingrepen uit de negentiende eeuw werden teruggedraaid: de restauratoren maakten verschillende toevoegingen en aanpassingen ongedaan. Door gebrekkige documentatie van beide restauraties is maar nauwelijks na gaan

wat er oorspronkelijk te zien moet zijn geweest en wat door negentiende- en twintigste-eeuwse handen is aangepast. Maar wat we nu zien als we in Stedum omhoogkijken, geeft ondanks alle aanpassingen toch wel een goed beeld van wat de middeleeuwse gelovige zag. Ook toen moesten de hemelse klanken het brute geluid van de demonen overstemmen. ■■

Literatuur

A.J.C. van Leeuwen, *De maakbaarheid van het verleden. P.J.H. Cuypers als restauratiearchitect*. Zwolle / Zeist 1995, pp. 94-106: '7. De 'kwestie' Stedum'.

Ype Jan Nienhuis, 'De gewelfschilderingen van de Bartholomeüskerk', in: *Nieuwsbrief Stichting Vrienden van de Bartholomeüskerk Stedum* 41 (december 2022).

Elizabeth Kooy, 'Hemelse lofprijzing en hels lawaai. Muziekinstrumenten op middeleeuwse muur- en gewelfschilderingen in Groningse kerken', in: *Groninger Kerken* 27/1 (2010), p. 1-6.